

EKOFEMİNİZMİN MİTOLOJİK TEMELLERİ: ANA/DOĞA/BEREKET TANRIÇALARI İLE KURULAN BAĞ Mythological Foundations of Ecofeminism: The Binding with The Mother/Nature/Fertility Goddesses

Dicle ÖZCAN ELÇİ*

ÖZET

Ekofeminizm, 1970'li yılların başında, üçüncü dalga feminizmle açığa çıkmıştır. 1974'te feminist aktivist Françoise d'Eaubonne'un "*Feminizm ya da Ölüm*" adlı kitabında, Doğa/Dünya'nın sömürülmesi ile "kadın"ın sömürülmesi arasında bağ kurulurken; eril, ataerkil ve kapitalist kalkınmacı anlayışın bu sömürünün "mimarı" olduğuna dikkat çekilmektedir. Ekofeminizmin öte yandan, Antik Yunan'dan başlayıp, Descartes tarafından kartezyen düalizm olarak kavramsallaştırılan akıl/beden, kültür/doğa, kadın/erkek ikiliğine meydan okumaktadır. Bilim, tarih ve kültürün erilliğine dikkat çeken bu ideoloji, özellikle Sanayi Devrimi ile açığa çıkan sınırsız büyüme arzusu, modernleşme/kalkınma/ilerleme mottolarının erkek egemen dünyanın doymak bilmez hırslarına yol açarak küresel bir doğa tahribatına dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Ekofeminizm buna Doğa ile özdeş biçimde sömürülen kadın kimliği ve bedeninin öncülüğünde, ekofeminist bir dünya görüşü ile karşı durmaktadır. Ekofeminizmin literatürde -tıpkı bir bütün olarak feminizmde olduğu gibi- kültürel, sosyal, sosyalist ve radikal olmak üzere farklı kavramsallaştırmaları mevcuttur. Bu çalışmanın konusu, bu farklılaşmadan bağımsız olarak ancak özelde de kültürel ekofeminizmin temel argümanları ile mitolojik söylemdeki Ana Tanrıça, Doğa/Yeryüzü Tanrıçası ve Bereket Tanrıçası imgeleri ile kurulan bağlar, ekofeminizmin kadını doğa ile özdeşleştirme girişiminde Antik söylemlerde yer alan Tanrıça imgelerine verdiği referanslardır. Nitekim, kadının doğa ile özdeşleştirilmesinin en kadim görünümünden biri olarak karşımıza çıkan mitolojik tasvirler, ekofeminizm için de güçlü dayanaklar olabilmıştır. Böylece bu çalışmanın amacı, günümüzün en önemli kadın hareketlerinden biri olan ekofeminizmin, mitolojik anlatılardaki Ana Tanrıça, Doğa/Yeryüzü Tanrıçası ve Bereket Tanrıçası gibi dişil/kadınsı imgelerle bağımlı saptamak; ekofeminizmin kavramsallaşma aşamasında mitolojik öğelerle kurduğu ilişkiyi anlamlandırmaktır. Bunu yaparken kullanılan metodolojik araçlar, ilgili alanda yapılan literatür taraması ve bunlardan açığa çıkan kavramsal ilişkilendirme ve analizlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, Mitoloji, Ana Tanrıça, Doğa Tanrıçası, Bereket Tanrıçası.

ABSTRACT

Ecofeminism, in the early 1970s, III. The wave emerged with Feminism. In 1974, feminist activist Françoise d'Eaubonne's book "*Feminism or Death*" established a connection between the exploitation of Nature/Earth and the exploitation of "women"; It is pointed out that the masculine, patriarchal and capitalist developmental understanding is the "architect" of this exploitation. On the other hand, ecofeminism challenges the duality of mind/body, culture/nature, woman/man, which started from Ancient Greece and was conceptualized by Descartes as cartesian dualism. This ideology, which draws attention to the masculinity of science, history, culture, draws attention to the fact that the desire for unlimited growth, especially with the Industrial Revolution, and the mottos of modernization/development/progress have turned into a global destruction of nature by causing the insatiable ambitions of the male-dominated world. Ecofeminism opposes this with an ecofeminist worldview, led by the female identity and body that is exploited identically with Nature. There are different conceptualizations of ecofeminism in the literature - just as in feminism as a whole - cultural, social, socialist and radical. The subject of this study is independent from this differentiation, but in particular, the basic arguments of cultural ecofeminism and the bonds established with the images of the Mother Goddess, Nature/Earth Goddess and Fertility Goddess in mythological discourse, and the references that ecofeminism gives to the Goddess images in ancient discourses in its attempt to identify women with nature. As a matter of fact, mythological depictions, which appear as one of the most ancient manifestations of women's identification with nature, have also been strong foundations for ecofeminism. Thus, the aim of this study is to determine the relationship of ecofeminism, one of the most important women's movements, with feminine/feminine images in mythological narratives such as Mother Goddess, Nature/Earth Goddess, Fertility Goddess; It is to make sense of the relationship that ecofeminism establishes with mythological elements at the conceptualization stage. The methodological tools used in doing this are the literature review in the relevant field and the conceptual associations and analyzes that emerge from them.

Keywords: Ecofeminism, Mythology, Mother Goddess, Nature Goddess, Fertility Goddess.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, dicleozcan88@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0493-4428.

Giriş

Ekofeminizm Sanayi Devrimi ile açığa çıkan sınırsız büyüme arzusu, eril, ataerkil ve kapitalist kalkınmacı anlayışın bir sonucu olarak, dünya için alarm çanları çaldığına dikkat çekmektedir. Söz konusu alarm, dünyanın sınırlı kaynaklarının sınırsızca ve sorumsuzca kullanılması ile açığa çıkan doğa tahribatı, iklim değişikliği, sosyal eşitsizlikleri işaret etmektedir. Modernleşme/kalkınma/ilerleme mottolarının erkek egemen dünyanın doymak bilmez hırslarına yol açarak küresel bir doğa tahribatına dönüştüğüne vurgu yapılmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerden feminizm ile ekolojik/çevre hareketlerinin sentezi olan ekofeminizm, şu günlerde adına iklim krizi dediğimiz olgu ile kadının ataerkil cinsiyet ideolojisi ile tahakküm altına alınması arasında benzerlikler kurmaktadır.

Ekofeminizm alternatif bir dünya tahayyülü olarak kurgusunu eril bilim, sanat, kültür ve tarihin ihmal ettiği Öteki cins olan kadın üzerinden inşa etmektedir. Uzak bir geçmişten getirilen dişil/anaerkil çağ vurgusuyla, kadın ve doğa üzerindeki eril tahakkümün kadının doğurganlığı, besleyiciliği ve koruyuculuğu gibi kadınsı özelliklerinin daha barışçıl ve yaşanılır bir gelecek ve dünya için belirleyici olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda kadının dişil yanının “tanrıça tinselliği” ile birleştirilerek potansiyel bir kurtarıcı güce dönüşmesi beklenmektedir.

1970’li yıllarda feminizme kazandırılan yeni bir soluk olarak ekofeminizm, yalnızca akademik bir araştırma alanı değil, aynı zamanda bir siyaset yapma yolu olarak tanımlanmaktadır (Shiva & Mies, 1993’ten akt. Toksoy, 2021, s. 101). Başka bir deyişle ekofeminizm hem bir akademik çabanın hem de politik-ideolojik bir zeminin ürünü olarak değerlendirilebilir. Ekofeminizme dair akademik çalışmaların en bilinenlerinin başında 1975’te yazılan R.R. Ruether’in *New Woman New Earth*; 1978’de yazılan S. Griffin’in *Women and Nature*; 1980’de yazılan C. Merchant’in *The Death of Nature* isimli çalışmalarıdır (Mellor, 1993). Öte yandan Türkçe’ye kazandırılan eserlerden olan M. Mellor’un (1993) *Sınırları Yıkarak: Yeşil Bir Sosyalizme Doğru*; V. Plumwood’un (2004) *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*; V. Shiva’nın (2015) *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma* ve son olarak V. Shiva ve M. Mies’in (2018) *Ekofeminizm* isimli kitapları da ekofeminizm külliyatının önemli eserlerindedir.

Feminizmin üçüncü dalga yansıması olan ekofeminizm, Türkiye’de 1990’li yıllarda ilgi çekmeye başlamıştır. Akademik bir ilgi alanı olarak ekofeminizmle ilgili yapılan çalışmalar, çoğunlukla kavramın tarihsel-kuramsal temellerine odaklanan betimleyici/tanımlayıcı (Avcil, 2021; Berktaş, 1996; Karadağ Ağkurt, E. T. 2023; Özdemir & Aydemir, 2019; Tamkoç, 1996) ve kavramın ataerkillikle ve kadının doğa ile bağlantısını ortaya koyan derleme çalışmalarıdır (Beklan Çetin, 2005; Gezgin, 2017; Yılmaz Arslantürk, 2018; Topgül, 2012; Türk, 2017). Bu çalışmada da ekofeminizmin Türkçe’ye kazandırılmış ve Türkçe yazılan literatüründen yola çıkarak kavramın mitolojik öğelerle kurduğu bağlar görünür kılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın önemi, kavramın mitolojik vurgularına odaklanan ve bu durumu bir araştırma nesnesi olarak ele alan ilk çalışma olmasıdır.

Bu bağlamda bu çalışmanın konusu, kültürel ekofeminizmin temel argümanları ile mitolojik söylemdeki Ana Tanrıça, Doğa/Yeryüzü Tanrıçası ve Bereket Tanrıçası imgeleri ile kurulan bağlar, ekofeminizmin kadını doğa ile özdeşleştirme girişiminde antik söylemlerde yer alan Tanrıça imgelerine verdiği referanslardır. Nitekim, kadının doğa ile özdeşleştirilmesinin en kadim görünümlerinden biri olarak karşımıza çıkan mitolojik tasvirler, ekofeminizm için de güçlü dayanaklar olabilmektedir. Böylece bu çalışmanın amacı, günümüzün en önemli kadın hareketlerinden biri olan ekofeminizmin, mitolojik anlatılardaki Ana Tanrıça, Doğa/Yeryüzü Tanrıçası ve Bereket Tanrıçası gibi dişil/kadınsı imgelerle bağını saptamak; ekofeminizmin kavramsallaşma aşamasında mitolojik öğelerle kurduğu ilişkiyi anlamlandırmaktır. Bunu yaparken kullanılan metodolojik araçlar,

ilgili alanda yapılan literatür taraması ve bunlardan açığa çıkan kavramsal ilişkilendirme ve analizlerdir.

Ekofeminizmin Ortaya Çıkışı

1970'li yıllarda üçüncü dalga feminist hareketler kapsamında ekofeminizmin hem ideolojik/politik bir duruş hem de etkin bir aktivizmle ortaya çıktığı bilinmektedir. 1970'ler "yeni toplumsal hareketler" in etkisiyle değişmek-dönüşmek zorunda kalan bir dünyaya tanıklık etmektedir. Zira Tilly yeni toplumsal hareketleri feministler, eşcinseller, yerli halklar ve çevrecilerin etkisiyle kapsamını genişleten, yeni anahtar kavramını "kimlik" olarak belirleyen bir süreç biçiminde tanımlamaktadır (2008, s. 117). Ekofeminizmi ete kemiğe büründüren iki kavramdan birinin feminizm, diğerinin çevre/doğa olması bu anlamda tesadüf değildir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası doğanın sömürülmesi ve ekolojik tahribatın toplumsal cinsiyet eksenli bir okumayla "kadınlar" için nasıl dezavantajlı bir sürece tekabül ettiğine dikkat çeken kadın özneli çevreci-ekolojik hareketler açığa çıkmıştır (Yılmaz Arslantürk, 2018, s. 314). Dolayısıyla Ekofeminist Hareket'in "bir değer sistemi, bir toplumsal hareket ve bir eylem olarak" (Gezgin, 2017, s. 402), üçüncü dalga feminizmin farklı bir tezahürü olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Ekolojik hareketler ile feminizmin birleştiği ana argümanın "tahakküm" olduğunu söylemek mümkündür. *Ekoloji*, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün, insanın insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığını iddia ederken; *feminizm*, insanın insan üzerindeki hakimiyetinin erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetinden doğduğunu savunmaktadır (Bookchin, 2013, s. 31). Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin de birleştiği ortak nokta olan "tahakküme direnmek" bu iki hak temelli hareketi birleştirmiş ve "ekofeminizm" ortaya çıkmıştır.

Ekofeminizmin 1974'te feminist aktivist Françoise d'Eaubonne tarafından yazılan "Feminizm ya da Ölüm" adlı kitap ile literatürde yer almaya başladığı bilinmektedir (Donovan, 2015, s. 396). Türkiye'de buna dair alan yazının ilk örneklerinden birini teşkil eden Berktaş'a göre ekofeminizm, sosyalist ve kültürel feminizmin argümanlarını kullanarak yeni bir senteze ulaşmayı hedeflemiştir (1996, s. 75).

Ekofeminizmin Düşünsel Dayanakları ve DUALİZM Sorunsalı

Berktaş (1996, s. 73), ekofeminizmin felsefesini "hepimizi öldürmekte olan bir sisteme eşit bir biçimde katılmanın ne anlamı var?" sorusuna cevap arama çabasıyla özetlemiştir. Nitekim burada hem egemen-eşitlikçi feminist anlayış, hem de patlak veren ekolojik krize bir eleştiri söz konusudur. Eşitlik çabaları feminizmin gündemini yoğun olarak meşgul ederken, uğruna savaşılan/mücadele edilen "daha eşit bir yaşamın" mekânı olacak olan dünya, hızla yaşanılabilir bir gezegen olmaktan uzaklaşmaktadır. Berktaş'ın eleştirisi bu noktada dikkat çekicidir. Eğer "mekânın" kendisi bir harabe olacaksa, o harabede daha iyi yaşamı arzu etmenin ne anlamı olacaktır? Ekofeminizm, tam da bu noktada, bu soruya verilen bir "cevap" olarak kuramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla Ekofeminizm en başta içinde yaşadığımız gezegeni *Dünya Annemiz, Büyükanne Dünya* (Allen, 1990'dan akt. Beklan Çetin, 2005, s. 64) olarak gören bir anlayışla "kurtarmayı" öncelemektedir.

Ekofeminizmin önemli bir diğer düşünsel dayanağı "kadın-doğa" özdeşliğidir. Donovan, ekofeminizmin temel argümanını kadın ve doğa arasında kurduğu olumlu özdeşleşime ve kültürel feminizmin dayandığı "tanrıça tinselliği" hareketine dayandırarak oluşturduğunu ifade etmektedir (2015, s. 397). Ekofeminizmin farklı bir yorumlaması olarak değerlendirilen kültürel ekofeminizm, doğum/ölüm/yaşam/tinsellik gibi yaşamsal süreçler ile yeryüzü, gökyüzü, toprak, hayvanlar ve bitkileri bağlı olduğumuz bir bütünü, başka bir deyişle "doğa"nın birer parçası olarak yorumlamaktadırlar. Bu durumda kadınların kendilerine özgü şefkat, fedakârlık, şiddet karşıtlığı, dayanışma, duygusallık, tinselliğe önem verme ve yaşam üretme kapasiteleri ataerkil ideoloji tarafından doğaya benzetilerek hem kadın hem de doğa tahakküm altına alınmıştır (Beklan Çetin, 2005, s. 64). "Doğanın

cinsiyetlendirilmesi” olarak tanımlanabilecek bu durum, kadının da tıpkı doğa gibi keşfedilmesi, mücadele edilmesi ve denetim altına alınması gereken, pasif bir içerikle imlenmesine yol açmaktadır. Ekofeministler tam da bu noktada kendi aralarında bir konsensusa varmaktan uzaktır. Kadın-doğa ilişkisi ya da özdeşliği her ne kadar ekofeminizmin temel argümanlarından biri olarak değerlendirilse de, esasında buna dair radikal-sosyal ekofeministler ile kültürel ekofeministler arasında görüş ayrılığı mevcuttur. Nitekim radikal ve sosyal ekofeministler kadın-doğa özdeşliğine, kadının düalist anlayışa göre doğaya indirgenmesine olumsuz bir değer atfederken; kültürel feministler kadınların hamilelik, doğum, emzirme gibi bedensel süreçleri ve annelik gibi cinsiyet rolleriyle besleyicilik/koruyuculuk özellikleri bağlamında kadın ve doğayı birbirine yakınlaştırmaktadırlar (Avcil, 2021, s. 941-942). Feministler tarafından “özcülük” ile suçlanan bu görüşe göre kadının bedensel formasyonu onun için bir dezavantaj olarak görülme yerine, tam tersine değerli kılınarak ve sahiplenilerek bir avantaja döndürülmeli ve kadın bedeninin doğaya yakınlığı kabul edilmelidir (Çebi & Baş, 2020, s. 1625). Başka bir deyişle, kültürel ekofeministler doğa ile kadın arasında özdeşlik kurarken, radikal feministler kadın ve doğanın “tahakkümü/baskısı/ezilmesi” arasında benzerlikler kurmakta; her ikisinin de talancı eril zihniyet tarafından zapturapt altına alındığına dikkat çekmektedir.

Başka bir düşünsel dayanak, düşünce tarihinin önemli bir yapı taşı olan düalizm sorunsalı ekseninde ekofeminist bağlamda yapılan tartışmalardır. Berktaş, ekolojik krizin beden-akıl ikilemine dayanan ve erkeği akılla, kadını doğa ile ilişkilendiren düalist yaklaşımdan kaynaklandığını iddia etmektedir (1996, s.73). Shiva da benzer yaklaşımla ekolojik krizde doğaya karşı şiddet ile kadına karşı şiddetin kökeninde “dişil ilke”nin tabi kılınması olduğu sonucuna varmıştır (2015, s. 43). Dolayısıyla doğa ve kadının topyekün kurtuluşu için mücadele edilmesi gereken bir “eril tahakküm” söz konusudur. Bourdieu, “eril tahakküm”den söz ederken, kavram hakkında konuşmaya ya da kavramı eleştirmeye başladığımızda bile bu düzenin bize dayattığı ve farkında olmadan içselleştirdiğimiz düşünme biçimlerine karşı daha en baştan bizleri uyarmaktadır (2014, s. 17). Zira içinde yaşadığımız toplumsal düzen neredeyse eril düzen ile özdeşleşmiş olup, gündelik yaşam bu düzenin devamlılığının en etkili araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu dönüşüm sanıldığı kadar kolay olmayacaktır.

Düalizm, en basit haliyle “temelinde radikal bir biçimde iki ayrı kavram ya da ilkenin bulunduğu teori” (Mautner, 2005’ten akt. Türk, 2017, s. 382) olarak tanımlanabilir. Modern felsefenin kurucularından Descartes’in en önemli kavramlarından biri olan *kartezyen düalizm* ise zihnin bedenden ayrılığı ve zihinsel tözün maddi tözden ayrı, farklı olması şeklinde tanımlanmaktadır (akt. Altuner, 2013, s. 58). Zihnin [akıl] bedenden ayrı varlık sürdürmesinden öte, her ikisinin nitelik olarak birbirinden ayrı olması ve zihnin düşünceye, bedenin ise uzama [mekâna] karşılık gelmesidir.

Descartes’in *zihin-beden ayrımı* ile başlayan *Aydınlanmacı-Kartezyen Düalizm* anlayışı, modern dünyayı akıl/beden, ruh/beden, ten/tin, madde/bilinç, gibi dikotomiler/karşıtlıklar üzerinden ikiye ayırmıştır. Karşıtlıklar üzerinden üretilen ikiliklere dayalı düalist-dikotomik yaklaşımda, ayrımlanan öğelerin biri daima üstün, diğeri de daima aşağı konumda yer almaktadır. Genel anlamıyla bakıldığında söz konusu karşıtlıklarda akıl-ruh-zihin-tin-bilinç gibi kavramların üstün ve olumluya; beden ve madde gibi kavramların da aşağı ve olumsuzla karşılık geldiğini söylemek mümkündür.

Düalist yaklaşım “modern dünya”yı tanımlamak ve kategorilemek üzere erkek/kadın, kültür/doğa, batı/doğu gibi “kullanışlı” ikilikler oluşturmaya devam etmektedir. Lyold, “*Erkek Akıl*” adlı çalışmasında, bunlardan biri olarak kadın/erkek dikotomisine odaklanmaktadır. Ona göre, felsefe tarihini şekillendiren “erkeklerin” dikkat çektiği “rasyonel bilgi” fikri, kadınla eşleştirilen doğa güçlerinin aşılması olarak işlev görmekte; bu bağlamda, rasyonel bilginin ürünü olan kartezyen bakış açısına göre, kadınlık daima muğlak, belirsiz, edilgen ve düzensiz olana işaret

ederken, erkeklik bunun tam tersi olarak açık ve kesinliği, etkinlik, belirlenmişlik ve düzenliliğe atıfta bulunmaktadır (Lyold, 2015). Bu bağlamda akıl/beden ikiliğinde aklın "erkeksi/eril", bedeninin ise "kadınsı/dişil" olarak kodlandığını söylemek mümkündür. Bu bakış açısı, akli ve düşünmeyi kadın cinsinin yoksun olduğu ancak erkek cinsine özgü olduğunu düşündüğü bir dünyada bilimin, tarihin, kültürün, siyasetin ve toplumu oluşturan bütün diğer kurum ve oluşumların "erkek aklı" ile düzenlenmesi ve kadın cinsinin bu bağlamda fail/eyleyen konumda yer almaktan menedildiği sonucuna götürmektedir.

Benzer biçimde Shiva, modern bilimin atası olarak kabul edilen F. Bacon'un bilimsel yönteminin eril/dişil, zihin/madde, nesnel/öznel, rasyonel/duygusal gibi ikilikler oluştururken, erkeğin doğa, kadın ve Batılı olmayanlar üzerinde tahakküm kurmasına olanak tanıdığına dikkat çekmiş (2015, s. 57); bu yönüyle de modern bilimin cinsiyetçi olduğu açığa çıkmıştır (Gezgin, 2017, s. 401). Yine farklı düzlemlerdeki düalizmlere dikkat çeken bir başka ekofeminist Plumwood, ataerkil sistemde taban tabana karşıt görülen kültür/doğa, zihin/beden, özne/nesne, erkek/kadın gibi ikiliklerin esas amacının kadın ve doğayı eşitleyerek her ikisi üzerindeki denetim ve baskı mekanizmalarını sabitlemek olduğunu iddia etmektedir (2005, s. 34).

Sonuç olarak ekofeminizmin gezegeni kurtarmak olarak biçimlenen asıl hedefine varmak için, kadının doğa ile özdeş tutulmasının avantajları ve dezavantajlarını tartışmak, öte yandan düalist anlayış çerçevesinde ayrımlanan öğelerden daha zayıf, edilgen ve pasif olanla ilişkilendirilmeye itiraz etmek gibi felsefi dayanaklarının olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, ekofeministler doğa ve kadının birlikte itaatkarlaştırılarak çifte sömürüye maruz kaldığını tartışmakla beraber, bunun yıkıcı sonuçlarına da çözüm arayışındadırlar (Güzel, 2020, s. 68).

Farklı Yaklaşımlarda Ekofeminizmin Tezahürleri

Beklan Çetin (2005), ekofeminizmin savunduğu argümanlar bağlamında temel olarak iki farklı yaklaşımdan oluştuğunu, ancak bu zıt kutupları birleştiren yeni bir eğilimle birlikte üçüncü bir sentez yaklaşımın ortaya çıktığını iddia etmektedir. Ekofeminizmdeki *birinci ayırımın* kadınların biyolojik-psikolojik farklılıklarını yücelten dişil değerlere odaklandığı; *ikinci ayırımın* birincinin aksine kadın-doğa yakınlaşmasına mesafeli yaklaştığı; son olarak *üçüncü ayırımın* ise doğaya yakınlığı reddetmeden bu yakınlığın ataerkil kültüre dayalı maddi temellerine vurgu yaptığı söylenebilir (Beklan Çetin, 2005, s. 64-69).

Ekofeminizm özellikle kadın-doğa ilişkisi ve düalizm sorunsalı bağlamında savunduğu argümanlara göre farklı sınıflandırmalara gitmiştir. Tamkoç (1996, s. 78), Merchant'ın 1992'de yazdığı *Radikal Ekoloji* adlı kitabında ekofeminizmi liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist ekofeminizm olmak üzere dörde ayırdığını ifade etmektedir. Buna göre, *liberal ekofeminizm* çevresel sorunları doğal kaynaklar ve kimyasal ilaçların doğru kullanılmamasına bağlayarak mevcut yasaların çevre lehine yeniden düzenlenmesi ile soruna çözüm aramaktadır. Kadın-erkek düalizmi konusunda ise doğa karşısında erkek-benmerkezciliği eleştirilerek, kadınlara doğal kaynakların yönetimi, yasa yapma, mühendislik gibi alanlarda daha fazla haklar tanıdığına çevre sorunları karşısında "kurban" rolünden sıyrılıp bir "aktör" konumuna geçebileceği iddia edilmektedir (Yılmaz Arslantürk, 2018, s. 317). Bu noktada liberal ekofeministlerin "kapitalist büyüme"nin kendisinden ziyade "yanlış uygulanış" biçimini eleştirdikleri söylenebilir.

Kültürel ekofeminizm ise kadın-doğa ilişkisini "doğum-ölüm-yaşam-tinsellik" gibi argümanları bir bütün olarak görme eğiliminde olup; tarihin anaerkil olduğu varsayılan dönemlerine referans vererek "tanrıça kültü" ile bağlar kurmakta, dünyayı ve doğayı dişil olarak kodlamaktadır (Beklan Çetin, 2005, s. 64-66). Kültürel ekofeministler kadının doğurganlığı, emzirmesi gibi doğal-bedensel süreçlerini doğanın besleyiciliği-koruyuculuğu-bereketi ile özdeşleştirerek bu benzerliği olumlamaktadır.

Radikal ekofeministler, modernist dünya görüşünün en önemli sacayaklarından olan düalizm/ikicilik anlayışının yarattığı dikotomilerden biri olan kadın/doğa-erkek/kültür özdeşleşmesinin kadın aleyhine oluşturduğu hiyerarşiye odaklanmaktadır. Radikaller, kültüralistlerin aksine kadın-doğa özdeşliğini eleştirmekte, kadının doğaya indirgenmesini kadın ve doğanın sömürülmesine yol açmak olarak değerlendirmektedir (Avcil, 2021, s. 941).

Sosyal/toplumsal ekofeminist anlayış, Bookchin'in toplumsal ekoloji kavramsallaştırmasını temel alarak insanın insan üzerindeki tahakkümü ile insanın doğa üzerindeki tahakküm arasında paralellikler kurmaktadır (Topgöl, 2012, s. 78). Toplumsal yaşama yayılan hiyerarşik/kategorik bölünmeleri hedef alan bu anlayışa göre, hiyerarşik bölünmelerin yıkılması durumunda kadın ve doğanın özgürleşmesi de mümkün olacaktır (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 271).

Ekofeminizmin başka bir yorumlaması olan *sosyalist ekofeminizmin* temel öncülleri, 1993 yılında Mellor tarafından yazılan "*Sınırları Yıkarak: Feminist Yeşil Bir Sosyalizme Doğru*" adlı kitapta yer almaktadır. Burada odaklanılan konular kapitalizm, sınıfsal ayrımlar ve kadın emeğinin sömürüsü olup; kapitalist ataerki sistemde kadının gerek yeniden üretimde gerekse de kapitalist üretim sürecinde tıpkı "doğa" gibi doğal/temel zemin olarak görülmesi eleştirilmektedir (Yılmaz Arslantürk, 2018, s. 319).

Ekofeminist Hareketler

Ekofeminizme dayalı aktivizm hareketleri, kadın-doğa özdeşliği/ilişkinin somut tezahürleri olarak değerlendirilebilir. Bu noktada özellikle kültürel ekofeministlerin doğa ile kurduğu olumlu bağların bir yansıması olarak, tarihsel süreçte ve günümüzde Dünyada ve Türkiye'de farklı ekofeminist toplumsal hareketlerin gerçekleştiğine şahit olunmaktadır.

Tarihsel süreçte kadının doğayı korumaya yönelik birçok eylemi olmakla birlikte, ekofeminizm tarihinde başarıya ulaşarak ses getiren küresel ve ulusal kaynaklı birtakım toplumsal hareketler mevcuttur. Bunlardan en bilineni, 1972-1978 yılları arasında Hindistan'da devam eden *Chipko Hareketi*'dir. Ağaçları ve ormanları kutsal sayan bir geleneğe dayanan bu anlayış sonucunda "ağaç tanrıçası"na dualar eden bir grup Hintli kadın, ağaçlara sarılarak kesilmesine ve satılmasına engel olmaya çalışmışlar ve nihayetinde başarılı olmuşlardır (Tamkoç, 1996, s. 83).

Bir diğer önemli ekofeminist oluşum, 1977'de Kenya Ulusal Kadın Birliği tarafından başlatılan "yeşil kuşak hareketi" sonucunda on yedi yılda yedi milyondan fazla ağaç dikilmesi ile sonuçlanmış; öte yandan yine bir kadın olan Metha Petker öncülüğünde 1992 yılında başlatılan "*Hindistan'ın Nehirleri*" olarak bilinen ekofeminist harekette nehirlerin halk ve zehirli atıklar aracılığıyla kirletilmesine karşı durulmuştur (Karadağ Ağkurt, E. T. 2023).

1980'li yıllarda Amerikalı ekofeminist Ynestra King tarafından başlatılan "*Kadınların Pentagon Harekâtı*", radyoaktif maddelerin kadın ve çocuk sağlığını bozduğu iddiasıyla nükleer enerji karşıtlığı göstermişlerdir (Yılmaz Arslantürk, 2018, s. 316).

Kendilerini ekofeminist olarak tanımlamasalar da eylem biçimleri ve amaçlarının kavrama ideolojik yakınlığıyla "ekofeminist" olarak tanımlayabileceğimiz eylemler Türkiye'de de yaşanmaktadır. Bunlardan biri olarak, Nisan 1996'da Bodrum'un Kurudere köyündeki ormanlık alandan dolomit madeni çıkarılmasına orada ikamet eden köylülerin altı yıl boyunca pasif direniş göstermeleri örnek verilebilir (Tamkoç, 1996, s. 84). Benzer biçimde 2011 yılından bu yana Rize'nin çeşitli ilçelerindeki dereler üzerinde kurulması planlanan hidroelektrik santrallerine (HES) karşı verilen direnişlerde ve Sinop'un Gerze ilçesinde termik santral kurulmasına karşı yapılan eylemlerde de kadınlar ön saflarda yer almaktadır (Çebi & Baş, 2020, s. 1625). Günümüzde kadınların başlattığı ya da aktif rol aldığı birçok eylem ve direniş gerçekleşmeye devam etmektedir.

Ekofeminizmin Mitolojik Temelleri: Tanrıçalar ile Kurulan Bağ

Mitoloji, Türkçe'ye *söylencebilim* olarak çevrilmiş olup, bir toplumun ya da kültürün dünya görüşü, değerleri ve maneviyatı hakkında bilgiler içermektedir. Mitolojik kahramanlar tanrı, tanrıça ve olağanüstü güçlere sahip ölümlü ya da ölümsüz insanlar, sıra dışı hayvanlar, yaratıklar ve canlı ve cansız varlıklar olabilmektedir. Tanrı/Tanrıça ayrımı mitolojik örüntülerin bir cinsiyet temsilini yansıttığı anlamına gelmektedir. Nitekim Tanrıça sözcüğü açık bir biçimde "erkek olan" Tanrı'nın "dişi" haline vurgu yapmaktadır. Bu ayrımla "theos", kapsayıcı ve kuşatıcı olduğu için çoğunlukla erkek cinsini çağrıştıran bir anlama sahipken; "thea" tam olarak "dişi tanrı"yı ifade etmektedir (Duby & Pantel, 2005, s. 36).

Mitolojik anlatılar her ne kadar kültürden kültüre farklılıklar gösterse de, ortak vurgulardan biri anaerkil çağ ve Ana Tanrıça kültürüdür (Özcan Elçi, 2018, s. 828). Benzer biçimde kültürel feministlerin de "altın çağ" adını verdikleri bir anaerkil dönem kabulleri mevcuttur (Donovan, 2015, s. 74). Anaerkil çağ anlatısına dayalı ütopyik dünya görüşü, Gilman'ın 1911'de yazdığı "Herland" (*Kadınlar Ülkesi*) eserinde somutlaştırılmıştır.

Ana Tanrıça kültü ise, evrenin, doğanın, tarihin ve kültürün ilk yaratıcısının Ulu/Ana Tanrıça, Yeryüzü/Doğa/Tabiat/Bereket Tanrıçası gibi farklı isimlendirmelerle karşımıza çıkan "dişi tanrılar" olduğu inancına dayanmaktadır. *İçimizdeki Tanrıça* adlı çalışmada, tanrıça kültürünün her şeyi kuşatan, insanların, hayvanların ve bitkilerin, yeryüzünün ve gökyüzünün, ölümün ve yeniden doğuşun anası olduğu; tanrıçanın aynı anda hem azizeye hem de fahişeye, ışığa ve karanlığa, çocuğa ve kocakarıya, savaşa ve barışa karşılık geldiği, hem baştan çıkarıcı hem de reddedici olduğu; ancak günümüzde yerini eril tek tanrılı dinlere bıraktığına dikkat çekilmektedir (Mascetti, 2000, ss. 8-9). Ana Tanrıça imgesi, Batı (Yunan) mitolojisi ve Doğu (Sümer, Babil, Mısır, Çin, Türk vd.) mitolojilerinde benzer içerikler fakat farklı adlandırmalarla mevcuttur. Yunan mitolojisinde Ana Tanrıça'lar, "doğurganlık" özelliği vurgulanarak, Toprak Ana metaforuyla da üretkenlik ve verimlilik gibi dişil öğelerle tasvir edilen Gaia, Rheia ve Demeter'dir. Doğu mitolojisinde de Tanrıçaların çoğunlukla bereket ve doğurganlıkla özdeşleştirildiği görülmektedir. Babillerin Bereket Tanrıçası İstar, Mısırlıların Ana Tanrıçası İsis, Türklerin Ak Ene'si, Friglerin Bereket Tanrıçası Kibele, Çinlilerin Ana Tanrıçası Nügua (Rosenberg, 2003) bunlardan bazılarıdır. Sonuç olarak da Ana Tanrıça kültüleri "yaşamı yaratan kimdir?" sorusuna "Ana Tanrıça ve onun cisimleşmesi olan Kadın" olarak yanıt verirler (Berktaş, 2012, s. 47).

Ekofeminist düşüncenin mitoloji ile kurduğu bağ, esasında kültürel ekofeministlerin doğa-kadın özdeşliği ile yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle, kültürel ekofeminist yaklaşım, olumladığı kadın ve doğa arasındaki benzerlik ilişkisini mitolojideki Tanrıça kültü ile somutlaştırmaktadır. Kadının toplumsal cinsiyet rolleri gereği annelik kimliği bağlamında doğurganlığı, besleyiciliği ve koruyuculuğunu, Ana Tanrıça, Doğa ve Bereket Tanrıçaları, Toprak Ana imgesi ile benzeştirmektedirler.

Tanrıça figürü, kültürel ekofeministler için bir rol-model niteliğindedir. Arkeolojik kazılarla keşfedilen tarih öncesi toplumlara ait "gebe kadın heykelciği" ve doğa tanrıçası kültürel ekofeministlerin ilham kaynağı olmuştur (Tamkoç, 1996, s. 81). Özellikle de Doğu mitolojilerinde kadının toprak, doğurganlık, bereket ile özdeşleştirilmesinin en somut kanıtlarından biri olarak karşımıza çıkan arkeolojik kazılar, Neolitik Dönem'den bu yana doğurganlığın kutsanmasını işaret eden ilk Ana Tanrıça heykellerini açığa çıkarmıştır (Aytar, 2013, s. 32). Bu figürlerde abartılmış büyüklükteki karın ve memeler kadının yeniden hayat verebilen yönü/doğurganlığı ve besleyiciliğine vurgu yapmaktadır. Temellerini 19. yüzyılın kültürel feministlerinin anaerkil çağ ve Tanrıça tapınmasına dayandıran kültürel ekofeminizme göre de antik çağlarda güçlü ve etkileyici olan pek çok tanrıça figürü mevcut olup, bu figürlerden yola çıkarak dişil egemen geçmiş kurgusu ya da ütopyalar geliştirilmiştir (Gross, 2006, s. 83).

Ekofeministlerin anahtar kavramlarından olan “ekosistem” kavramının özünü Karadağ Ağkurt (E. T. 2023), Anadolu’da *Kibele*, Antik Yunan’da *Gaia*, Amerikan yerli uygarlıklarında *İna*, Uzakdoğu’da *Ying-Yang* gibi “dişil” mitolojik öğelerle ilişkilendirmiştir. Ona göre, kadının erkek tahakkümü altında ezilmesine karşılık olarak ekofeministlerin “Tabiat Ana” imgesi ile kadının merhametli bir anne olan tabiata benzetilmesi kadınları yüceltme uğraşlarının sonucudur. Bu Tanrıçalar farklı kültürlerde Ana Tanrıça, Doğa Tanrıçası, Bereket Tanrıçası, Yeryüzü Tanrıçası gibi farklı adlandırmalarla fakat benzer içeriklerle tanımlanmaktadır. Yine Yılmaz Arslantürk’e göre de (2018, s. 318) kültürel ekofeminizmin kendini inşa ettiği ve saygı duyduğu dönem, kadınların hayatın meydana getiricileri olarak görüldüğü ve Toprak Ana metaforu ile özdeşleştirildiği tarih öncesi dönem olup; eril rasyonelliği dışlayıp yerine Ana Tanrıça mitleri ve ruhsallığı koymaktadır.

Yukarıdaki çıkarımların referans verdiği kaynaklar ekofeminist teorisyenlerin çalışmalarıdır. Bunlardan biri olarak Shiva, modernliğin insan ve doğa arasındaki pozitif ilişkiyi bozduğunu, oysa insan ile Toprak Ana arasındaki ezeli bağı insan geleceğinin teminatı olarak gördüğünü ifade etmektedir (2014, s. 27). Ayrıca 1993 yılında Mies ile yazdığı *Ekofeminizm* adlı kitabının yıllar sonraki 2014 baskısının önsözünde, kadınların ve doğanın maruz kaldığı baskı ve sömürüyü kastederken kullandığı “*hepimizin anası olan Toprak Ana’nın gaddarca öldürülmesi konusundaki tüm öfke ve eleştirilerimiz hala geçerli*” sözleriyle, aradan geçen yıllara rağmen temel argümanlarına sadık kalındığını ifade etmiştir (Toksoy, 2021, s. 102). Bu bağlamda ekofeminizmin ataerkil öncesi dönemin ortak-yaşamcı ilişkilerini, koruma, kollama, bakım sunma, sezgi, anlayış gibi duygular üzerinden kadın ve doğayı birleştiren *Doğa Ana* kültürünü canlandırmak istediği söylenebilir (Yalçın, 2021, s. 160).

Kültürel ekofeministlerden olan Ruether’in 1992’de yazdığı *Gaia and God* adlı çalışmasında Hıristiyan geleneğinin yarattığı ekolojik krize çözüm olarak, doymak bilmez erkek tanrı yerine Gaia’ya dayanan yeni bir ekolojik-dini tinselliği içeren *Gaia tapınması* önerilmektedir (Beklan Çetin, 2005, s. 65). Bilindiği üzere Gaia Antik Yunan mitolojisinin yaratıcı tanrıçası ve bütün mitolojik soyun ilk başlatıcısıdır. Bu önerinin sebebi, ekofeministlerin ekolojik yıkımı kadını ve yeryüzünü yücelten anaerkil inanç biçimleri ve toplumsal düzenin yerini ataerkil inanış ve düzenin almasıyla ilişkilendirmesidir. Onlara göre günümüzün çağdaş toplumlarından daha adil, barışçıl ve ekolojik bilince sahip anaerkil dönemde bunları mümkün kılan her şeyin yaratıcısı bir Doğa Tanrıçası mevcuttur (Beklan Çetin, 2005, s. 64).

Kültürel feminizmin önemli temsilcilerinden olan Gilman’ın *Kadınlar Ülkesi* çalışmasında da ekofeminizmin mitolojik vurgularına rastlanabilir. Feminist edebi eserlerden biri olan bu çalışmada kadınların egemenliğinde barışçıl bir dünya ütopyası kurgulanmıştır. Kadınlar ülkesinde kadınlar erkekten bağımsız çocuk doğurmalarını *Ana Tanrıça’ya* borçludur; nitekim kadınların kadının çocuk doğurma yetisi erkeğin aracılığıyla değil Tanrıça tarafından kendilerine bahşedilen dişil bir güç olarak tanımlanmıştır (Çebi & Baş, 2020, s. 1632).

Türk mitolojisi üzerine yapılan başka bir çalışmada “ev” ve “çöp” kavramları ile Türk mitolojisinin yer-su inancını ve animist dünya görüşüne karşılık gelen Ana Tanrıçalar Umay ve Ak Ene figürleri arasında bağ kurulmuştur (Yalçın, 2021). Bu çalışmada gündelik kullanımlarının ötesinde ev bütün olarak yeryüzü, çöp de yeryüzünü tahribata uğratan her türlü atık olarak sembolize edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de doğanın kapitalist hırslara kurban edilmesine birçok yörede politik bir karşı duruş gösteren kadınların dünyayı evleri gibi gören Ana Tanrıça inancının kültüre sirayetiyle davrandıkları edilmektedir (Yalçın, 2021, ss. 165-166). Daha açık bir ifadeyle, kadınların doğaya karşı gösterdikleri duyarlılığının Türk kültüründeki anaerkil mitolojik karakterlerin oluşturduğu kültüre dayandığı iddia edilmektedir.

Doğa-kadın özdeşliği her ne kadar tarih öncesi dönemlerde kadını yüceltilmesinin temeli olsa da modern dünyada tam tersi biçimde kontrol ve baskı altına alınmasına dayanak oluşturmuştur (Tekin, 2001, s. 184). Kültürel ekofeministlerin aksine radikal ekofeministler tam da bunu savunmaktadır. Radikallerden olan M. Daly, *Gyn/Ecology* (1978) adlı kitabında, kadınların erkek egemen söylemi reddederek tamamen dişil bir içsel yolculuğa çıkarak; ancak bu yolculukta eril söylemin en güçlü dayanaklarından olan kadın-doğa özdeşliğini terk ederek "kurtuluşa" erebileceğini iddia etmektedir. Doğa ile benzerlikler kurmakta kullanışlı argümanlar olan Tanrıça ve Toprak Ana metaforlarının kadını da doğa gibi pasif, edilgen bir konuma indirgeyerek ve dahası kadını ve doğayı "ele geçirme, zapt etme" gibi kavramlarla "tecavüz" imasını güçlendirdiğine vurgu yapılmaktadır (Köküöz, 1989, s. 16).

Görüldüğü üzere, ekofeminizmin genel olarak, özellikle de kültürel yorumu kadının doğa ile pozitif ilişkilendirilmesine bağlı olarak inşa ettiği uzak bir anaerkil geçmiş kurgusu ve Tanrıça tinselliği mevcuttur. Bu kurgular ve bağlar her ne kadar bazı feministler tarafından kadın hareketini zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilse de günümüzün yaşayan aktivist ekofeministleri bu argümanları savunmaya devam etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada yeni toplumsal hareketlerden ekolojik/çevre hareketleri ile feminizmin üçüncü dalga yansımasını birleştiren ekofeminizmin, kuramını inşa ederken mitoloji ile kurduğu bağlara odaklanılmıştır. Nitekim bu çalışma ilgili alandaki literatür taramasına dayalı, kavramsal ve betimsel ilişkilendirmelerle açığa çıkmıştır. Konu bütünlüğünü sağlamak üzere öncelikle ekofeminizmin felsefesi ve düşünsel dayanakları, Ekofeminizmin farklı tezahürleri ve tarihsel süreçteki ekofeminist hareketlere değinilmiştir. Ardından da bu çalışmanın temel odağı olan Tanrıça kültü ve tinselliği ile kurulan bağlar, Ana/Doğa/Bereket Tanrıçaları üzerinden kurulan anaerkil çağ vurgusu görünür kılınmaya çalışılmıştır. Buna göre Ekofeminizmin temel felsefesinin kadınlar ile doğayı birlikte kurtaracak yeni bir eko-feminist model önerisine dayandığı söylenebilir.

Sonuç itibarıyla, ekofeminizmin iki temel sorunsalı olduğu açığa çıkmıştır. Bunların ilki kadın-doğa özdeşliği, diğeri düalizm/ikilikler problemidir. ekofeminizmin farklı yorumlama biçimleri olan kültürel ekofeminizm ve radikal-sosyal ekofeminizm arasında kadın-doğa özdeşliği sorunsalı bağlamında görüş ayrılıkları mevcut olduğu açığa çıkmıştır. *Radikaller* kadın-doğa özdeşliğinin kadını ve doğayı ataerkil kapitalist büyümezi zihniyete peşkeş çekmenin önünü açtığını, kadın ve doğanın benzer biçimde erkek egemen kültür tarafından "fethedildiği" yönündeki argümanlarla kadını ve doğayı edilgen/pasif/zayıf kıldığını savunmaktadır. Dolayısıyla bu özdeşliğe olumsuz bir anlam atfetmektedir. Karşıt biçimde *kültürel* ise, feminizmin başından bu yana küçümsediği ve mücadele etmeye çalıştığı dişil/kadınsı değerleri sahiplenerek kadının ve doğanın kurtuluşu için bir fırsata çevrilmesine çağrıda bulunmaktadır. Onlara göre, kadının doğaya benzemesi kadının zayıflığı ve edilgenliğine referans vermekten ziyade; buna zıt biçimde yaşamsal ve barışçıl süreçleri harekete geçirmeye dair açık bir davettir.

Modernist bilim, felsefe ve medeniyetin kurucu dayanaklarından biri olarak düalizm sorununa ise ekofeminizm farklı varyasyonlarından bağımsız bir bütün olarak karşı durmaktadır. Öyle ki, esasında nötr içeriklere sahip olan akıl, doğa, kültür, kadın, erkek, beden, Doğu, Batı gibi kavramların birbirlerini dışlayan ve ötekileştiren dikotomilere dönüştüğünü iddia ederken; kadın-doğa özdeşliğinin de erkek/akıl-kültür özdeşliğine karşıt olarak üretildiği ve kadın ile doğanın karşılaştırmanın zayıf halkası olarak yerini aldığına dikkat çekilmektedir. Nitekim dikotomilerden birinin diğeri üzerinde mutlak bir tahakküm mantığını sürekli kıldığını, dolayısıyla da kadın ile özdeşleştirilen doğa, beden, sezgi/duygu gibi kategorilerin de benzer biçimde erkek ile özdeşleştirilen akıl, kültür, zihin gibi diğer kategoriler tarafından "aşağı" görülmesi eleştirilmektedir.

Kadının doğa ile ilişkisine olumlu yaklaşan kültürel ekofeministlerin en önemli argümanları uzak bir geçmişte kadınların doğa ile bütünleşmiş, barışçıl ve bereketli bir anaerik dönemi deneyimlemiş olmalarıdır. Bu dönem kadınların geçmişteki altın çağı, günümüzün kayıp cenneti ve geleceğin ütopyasıdır. Anaerik çağlarda kadın bedeni doğurganlığı, koruyuculuğu ve besleyiciliği açısından tıpkı doğa gibi üretken ve kutsal olarak görülmekte; kadınların hakimiyetindeki yönetimler empati ve sezgiye dayalı barışçıl/antimilitarist değerlerle ilişkilendirilmektedir. Bu noktada tüm bunları sağlayan bir inanç-değer sistemi mevcut olup, bunun adı tanrıça tinselliğidir. Tüm bu masalsi düzeni mümkün kılan "kahramanlar" Ana-Ulu Tanrıça, Doğa/Yeryüzü ve Bereket Tanrıçalarıdır. Ekofeminizmde ister doğu ister batı mitolojisi olsun Ana Tanrıça kültü, kadının da tıpkı doğa gibi yaşam veren ve yaşamı sürdüren mucizevi, kutsal ve tinsel yönlerine vurgu yapmaktadır. Öyle ki, kültürel ekofeministler ataerik kalkınmacı kapitalist ekonomik büyüme modelinin doğa üzerinde yarattığı tahribatın kurtuluş reçetesi olarak, kadın-doğa özdeşliğine feministlerce yüklenen olumsuz değerlerin Ana Tanrıça ışığında yeniden tanımlanmasıyla kadınlar öncülüğündeki bir ekolojik mücadeleyi önermektedir.

KAYNAKÇA

- Altuner, İ. (2013). Kartezyen düalizm ve ruhun kavramsal değişimi. *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 55-67.
- Avcil, C. (2021). *Ekofeminizmin düşünsel temelleri üzerine bir değerlendirme*. World Women Conference-II'de sunulan bildiri, Bakü Kızlar Üniversitesi, Azerbaycan. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/353211297_Ekofeminizmin_Dusunsel_Temelleri_Uzerine_Bir_Degerlendirme
- Aytar, S. (2013). *Kadın ve doğa ilişkisinin 1970 sonrası sanata yansımaları*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Beklan Çetin, O. (2005). Ekofeminizm: Kadın-doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Sosyo Ekonomi*, 1, 61-76.
- Berktaş, F. (1996). Ekofeminizm ya da yüreğin iyimserliği. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 73-76.
- Berktaş, F. (2012). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. Metis.
- Bookchin, M. (2013). *Ekolojik bir topluma doğru*. (A. Yılmaz, Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.). Bağlam.
- Çebi, E. & Baş, E. (2020). Ekofeminizm bağlamında Charlotte Perkins Gilman'ın kadınlar ülkesi eserinin incelenmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(32), 1621-1640.
- Daly, M. (1978). *Gyn/ecology: The metaethics of radical feminism*. Beacon Press.
- Donovan, J. (2014). *Feminist teori*. (A. Bora, Çev.), İletişim.
- Duby, G., Perrot, M. & Schmitt Pantel, P. (2005). *Kadınların tarihi 1: Ana tanrıçalardan hristiyan azizelere*, (A. Fethi, Çev.), Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gezgin, E. (2017). Kadın ve doğa üzerindeki tahakküme alternatif bir bakış: Ekofeminizm üzerine bir değerlendirme. *Border Crossing*, 7, 2, 395-412.
- Gross, R. (2006). Ataerki öncesi hipotezi: Bir değerlendirme. S. Marcos (Ed.), *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet* içinde. Ütopya.
- Güzel, E. (2020). Bir ekofeminist çılgılık: "Çifte sömürü, sürdürülemezlik ve ekolojik kıyamet". *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 67-84.
- Karadağ Aşkurt, G. *Doğa-kadın dayanışması: Ekofeminizm*. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/40037487-Doga-kadin-dayanismasi-eko-feminizm.html> (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).
- Köküöz, A. (1989). Çevrecilik, Anti-Nükleer Hareket ve Feminizm, *Kaktüs*, 7, 13-17.
- Lloyd, G. (2015). *Erkek akıl: Batı felsefesinde "erkek" ve "kadın"* (M. Özcan, Çev.) Ayrıntı.
- Mascetti, D. M. (2000). *İçimizdeki tanrıça: Kadınlığın mitolojisi*. Doğan Kitap.
- Mellor, M. (1993). *Sınırları yıkmak: feminist yeşil bir sosyalizme doğru*. (O. Akınbay, Çev.). Ayrıntı.
- Özcan Elçi, D. (2018). Batı ve doğu mitolojilerinde kadın imgesi: Tanrıçalar. *Atlas International Refereed Journal on Social Science*, 4(11), 826-840.
- Özdemir, H. & Aydemir, D. (2019). Ekolojik yaklaşımlı feminizm/ekofeminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreci ve türleri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2, 261-276.
- Plumwood, V. (2017). *Feminizm ve doğaya hükmetmek*. (B. Ertür, Çev.), Metis.

- Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi: Büyük destan ve söylenceler antolojisi*. İmge.
- Shiva, V. & Mies, M. (2018). *Ekofeminizm*. (İ. U. Kelso, Çev.), Sinek Sekiz.
- Tamkoç, G. (1996). Ekofeminizmin amaçları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4, 77- 84.
- Tekin, A. (2001). *Ana Tanrıçanın Işığında Kadının Yeni Bilinci*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal hareketler*. (O. Düz, Çev.), Babil.
- Toksoy, N. G. (2021). 'Dünyayı Yeniden Dokumak' Shiva ve Mies' den Ekofeminizm. *Fe Dergi*, 13, 101-106.
- Topgül, S. (2012). Kadın ve doğa ilişkisi: Ekofeminizm. *Sosyoloji Dergisi*, 27: 71-83.
- Türk, S. M. (2017). Ekofeminizm ve düalizm fikri. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 377- 392.
- Yalçın, O. (2021). Türk kültüründe ev ve çöp ilişkisi: Ekofeminist bir yaklaşım. *Milli Folklor*, 130, 156-167.
- Yılmaz Arslantürk, A. (2018). Çevrenin siyasallaşmasında kadın ve doğanın dönüşümü: Ekofeminizm. *Social Science Development Journal*, 11(3), 312-324.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.